

vermesi durumunda yetkisiz temsilci (fuzûlî) konumundaki bir kimse tarafından iletilindiğinde icabın geçerli sayılmasından hareketle bazı klasik ve çağdaş İslâm hukukçuları elçinin de tebliğini yenileyebileceğini ve bunun yeni bir icap olacağını ileri sürer. Elçinin tebliğ ettiği icap muhatap tarafından kabul edilmediği halde onun bir başka mecliste icabı yenilemesinin niyâbet anlamına geleceği, bunun ise görev ve yetkiyi aşmak olacağı gerekçesiyle bu görüşe çoğunluk tarafından itiraz edilmiştir. Hâzırlar arası akidde olduğu gibi elçi aracılığı ile yöneltilen icap karşı tarafa ulaşmadan veya karşı tarafça kabul edilmeden bu icaptan rücû edilebilir. Mürsilin elçi aracılığı ile gönderdiği tekliften rücû etmesi durumunda bu bilginin elçiye ulaşması şart koşulmamaktadır (konuya ilişkin tartışmalar için bk. *a.g.e.*, I/1 [1996], s. 25-35). Nikâh akidinde icabın elçi aracılığı ile iletebileceğinde fakihler görüş birliği içinde olmakla birlikte elçinin icabı şahitler huzurunda yöneltmesi gerekip gerekmediği hususunda farklı görüşler vardır.

Alıcının satın konusu malı teslim almak üzere elçi göndermesi ve elçinin bunu götürüp beğenmesi durumunda elçiyi yollayanın rü'yet muhayyerliği hakkı ortadan kalkmaz. Çünkü elçi satın alınan malı teslim alma hususunda alıcının temsilcisi olup malı görmüş olması kendisini yollayanın görmesi yerine geçmez, kabzın tamamlanması elçiyi yollayan tarafından gerçekleşir (Kâsânî, V, 295 vd.; Vehbe ez-Zühaylî, IV, 589).

Mürsilin mülkiyetindeki bir eşya elçi aracılığı ile başkasına yollandığında gönderilen kimse tarafından kabzedilmediği sürece ilke olarak onun mülkiyetinde kalmaya devam eder. Elçinin ulaştırmakla görevli olduğu şey emanet hükmünde olup kusuru olmadığı sürece helâki halinde tazmin yükümlülüğü yoktur. Elçi göreviyle ilgili hususlarda emin kabul edildiğinden yemin etmesiyle sorumluluğunun bulunmadığına hükmedilir. Buna karşılık tazmin gerektiren durumlarda onun başkasıyla ilgili sözü delil kabul edilmez. Mesele elçi borçlunun borcunu kendisi aracılığı ile gönderdiğini beyan etse, alacaklı da bunun kendisine ulaşmadığını söylese elçinin zimmetinin berî olduğu kabul edilmekle beraber alacak sahibinin alacağını aldığı ispat edilmiş olmaz (*Mecelle*, md. 1774).

Naslarda elçilikten ücret alınması yasaklanmış olmamakla beraber doktrinde belli bir ücret karşılığı yapılan hukukî işlemlerin niyâbet kapsamında değerlendirilmesi elçiliğin ücretsiz yapılan bir iş ola-

rak düşünülüğünü göstermektedir. Devletlerarası elçilik hariç risâlet karşılığında ücret alınmaması yönündeki tarihî tecrübeyi bu yolla yapılan işlemlerin genelde akrabalar, köleler ya da kişinin maiyetinde çalışan işçileri tarafından gerçekleştirilmiş olmasıyla izah etmek mümkündür. Vekâlette öngörülen şartların elçilikte şart koşulmayıp elçi olacak kimsede sadece sözü doğru nakledebilme şartı aranması da risâletin ücretsiz yapılagelen bir iş olduğunu teyit etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 73-74; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 138, 295 vd.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 253-254; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Bulak), V, 145; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 148; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, Beyrut 1986, III, 65-66; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Serhi'l-kebir*, Kahire 1328, III, 382; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), III, 14; IV, 512-513; Mesud Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, İstanbul 1302, s. 537, 538, 557; *Mecelle*, md. 1450, 1454, 1455, 1460-1463, 1523, 1774; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm* (trc. Fehmî el-Hüseynî), Beyrut 1991, III, 525, 526, 532-534; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hâk fil-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1954-60, I, 100-104; II, 50-60; Neş'et İbrâhim ed-Düeynî, *et-Terâdî fi 'uku'dil-mübâdelâti'l-mâliyye*, Cidde 1402/1982, s. 307; Bilmen, *Kamus*, IV, 156; VI, 97, 98, 324, 325, 366; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, IV, 589; İbrahim Kafi Dönmez, "İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları ile Yapılan Akitler", *İLAM Araştırma Dergisi*, I/1, İstanbul 1996, s. 9-62; "İrsâl", *Mu.F*, III, 95-103.

NASI ASLAN

er-RİSÂLETÜ'L-FETHİYYE (الرسالة الفتحية)

Lâdikli Mehmed Çelebi'nin
(ö. XVI. yüzyılın başları)
müsiği nazariyatına dair
Arapça eseri.

Müellifin müsiği nazariyatıyla ilgili kaleme aldığı iki eserden biri olup bazı kütüphane kayıtlarında eserin isminde "fi'l-mûsika" ilâvesine de rastlanır. Kitabın Sultan II. Bayezid'in Boğdan fethinde Akkırman'ı alması üzerine (889/1484) yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bir mukaddime ile iki bölümden (taraf) meydana gelen eserin üç fasla ayrılan mukaddimesinde müsinin tanımı, konusu, müsiği ortaya koyan kişi (Pisagor), gayesi ve "müsiği" diye adlandırılmasının sebebi, müsiği sanatının ilkeleri ve müsinin riyâzî prensipleri izah edilir. İlm-i te'lîfin (beste yapma) anlatıldığı birinci bölüm beş fasıldan (makale) oluşmaktadır. Birinci fasılda müsiği aletinde bulunan teller üzerindeki perdelerin taksimi, uyumlu aralıklar ve bun-

ların oranları; ikinci fasılda aralıkların birbiriyle bağlanması ve ayrılması, üçlü ve dörtlü aralıkların sınıflandırılması; üçüncü fasılda mülâyemet, tenâfûr ve cins konuları işlenir. Dördüncü fasılda meşhur devirler, bunların nağmelerinin birbirine katılımı ve devirlerin tabakaları, eski müsiğin görüştüne göre altı âvâze ve şubelerle teller arasındaki âhenk konuları; beşinci fasılda Mehmed Çelebi döneminde kullanılan meşhur makamlarla vakitlere ve şahısların özelliklerine göre melodilerin etkileri açıklanır. Üç fasıldan meydana gelen ikinci bölümün konusu müsinin önemli bir unsuru olan ikâ'dır. Birinci fasılda mütehalil (eş zamanlı / senkronize) zamanların halleri ve isimleri, usulün tanımı, usulde zaman aralıkları ve usul daireleri anlatılır. İkinci ve üçüncü fasıllarda eski nazariyatçıların kullandığı ikâ'larla yeni nazariyatçıların kullandığı ikâ'lar konu edilir. Mehmed Çelebi'nin bu eseri yazarken Fârâbî, Safiyyüddin el-Urmevî ve Abdülkâdir-i Merâğî'nin çalışmalarından yararlandığı anlaşılmaktadır.

er-Risâletü'l-fethiyye'nin on ikisi Türkiye dışında (bu nüshalar için bk. Mehmed Çelebi el-Lâzikî, neşredenin girişi, s. 18; Ladikli Mehmed Çelebi, hazırlayanın girişi, s. 40-42), üçü Türkiye kütüphanelerinde (İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Belediye Yazmaları, nr. K. 23; İskilip İlçe Halk Ktp., AY, nr. 972; İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, nr. 61) olmak üzere on beş nüshası tesbit edilmiştir. Eserin Halep'te bulunan 890 (1485) tarihli en eski nüshası ile Bağdat'taki el-Evkâfû'l-âmme, el-Methafû'l-İrâkî, el-Külliyetü'l-âdâb nüshalarının Hâşim Muhammed Receb tarafından tahkiki neşri gerçekleştirilmiştir (Küveyt 1406/1986). Hafid Efendi *ed-Dürrü'l-müntehabât*'ını, Rauf Yektâ Bey ve Mehmet Suphi Ezgi nazariyat kitaplarını yazarken *er-Risâletü'l-fethiyye*'yi kaynak olarak kullanmışlardır. Eseri Rauf Yektâ Bey Türkçe'ye çevirmişse de bu çeviri basılamamıştır. Risâlenin Menûbî es-Senûsî tarafından yapılan Fransızca tercümesini Baron Rodolphe d'Erlanger yayımlamıştır (*La musique arabe*, Paris 1939, IV, 257-522). Fransızca çeviriyle Londra nüshası arasındaki bazı farklılıklara Bülent Aksoy, "Onbeşinci Yüzyılda Türk Çalgıları" adlı makalesinde işaret etmiştir (*Musiki Mecmuası*, sy. 417 [1987], s. 15-17). Gültekin Oransay, Mehmed Çelebi'nin eserlerinde bahsettiği makamlarla diğer eserlerde yer alan makamları karşılaştırmış. Hakkı Tekin risâle üzerinde bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çelebi el-Lâzîkî, *er-Risâletü'l-fethiyye fi'l-mûsikâ* (nşr. Hâşim M. Receb), Küveyt 1406/1986, neşredenin girişi, s. 18; *Ladiklî Mehmed Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si* (haz. Hakîki Tekin, doktora tezi, 1999), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. 40-42; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1236-1237; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933, I, 6; Abbas el-Azzâvî, *el-Mûsikâ'l-İrâkiyye fi 'ahd'l-Moğûl ve'l-Türkmân*, Bağdad 1370/1951, s. 64-65; H. G. Farmer, *The Sources of Arabian Music*, London 1965, s. 62; A. Siloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 264-266; M. Âsaf Fikret, *Fihrist-i Elibâ't-ı Kütüb-i Haftî-yi Kütübhâne-i Merkezî-yi Âsitân-ı Kudûs-i Razâvî*, Meşhed 1369 hş., s. 424; Prof. Dr. Gültekin Oransay *Derlemesi I* (haz. Serhad Durmaz – Yavuz Daloğlu), İzmir 1990, s. 107; Recep Uslu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzik Teorisi Eserleri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 443-448; Rauf Yekta, "Ladiklî Mehmed Efendi", *Anadolu Mecmuası*, I/1, İstanbul 1340, s. 9-14; Üsâme Nâsir en-Nakşibendî, "Mahtûâtü'l-mûsikâ ve'l-ğnâ", *el-Mevrid*, XIII/4, Bağdad 1984, s. 123.

RECEP USLU

RİSÂLETÜ'L-GUFRÂN

(رسالة الغفران)

Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin

(ö. 449/1057)

mânevî âlemlere

hayalî yolculuğa dair

üstün edebî değere sahip eseri.

İbnü'l-Kârih ve Devhale lakaplarıyla anılan Ali b. Mansûr el-Halebî'nin 424 (1033) yılında Maarrî'ye yazdığı mektuba cevap olarak kaleme alınmıştır. İbnü'l-Kârih, Arap edebiyatında geniş kültürünü kanıtlamak, belki de bu vesileyle Maarrî'nin şöhretinden yararlanmak için yazdığı şikâyet ve tenkit mektubunda zındıklıkla tanınan İbnü'r-Râvendî, Hallâc-ı Mansûr, Beşşâr b. Bürd, Sâlih b. Abdülkuddûs, Velîd b. Yezîd gibi şair ve edipler üzerinde durmakta. Mütenebbî gibi meşhur bazı şairlere eleştiriler yöneltmekte, kendi yaşantısından kesitler sunmakta ve Maarrî'yi abartılı biçimde övmektedir. Muhtemelen yalnız aydın ve kültürlü kesime hitap etmek amacıyla Maarrî'nin yoğun şekilde garîb, nâdir ve metruk kelimelerle ördüğü cevabî mektubu dil açısından oldukça ağır olmakla beraber özgün edebî yönüyle erişilmez bir düzeyi temsil eder.

Risâletü'l-gufrân iki bölümden oluşmaktadır. Mektuba asıl şöhretini sağlayan birinci bölüm, cennet ve cehennemle bunların ehlinin sıfatlarını konu edinen hayalî bir yolculuğu ve bu yolculukta mey-

dana gelen olayları içermektedir. Burada Maarrî misafir olarak nitelediği İbnü'l-Kârih'i övdükten sonra onu gökyüzüne bir seyahate çıkarır, cennet ve cehennem yolculuğu yaptırır. İbnü'l-Kârih, Kur'an'da bahsi geçen cennet nimetlerini ve hûrileri görür. Ardından cehennemin şiddet ve azabını müşahede eder. Bu gezinti sırasında birçok edip ve şairle karşılaşır. Onlarla edebiyat, dil, nahiv ve felsefe konularında münazaralar yapar ve meşhur şiirlerini nakleder. Ebü'l-Alâ, bu arada kendi edebî düşüncelerini ve diğer edebiyatçılara olan üstünlüğünü ortaya koymaya çalışır. İbnü'l-Kârih dünya hayatında dinden uzak olarak bilinen şair ve edipleri cennette görür. Bunların bir kısmı Züheyr b. Ebû Sülmâ ve Abîd b. Ebras el-Esedî gibi Câhiliye dönemi şairleridir. Cennete girme sebeplerini sorduğunda dinî içerikli şiirleri veya dünyada yaptıkları bazı iyilikler sayesinde affedildikleri cevabını alır. Bundan Allah'ın rahmetinin sınırsız olduğu sonucunu çıkarır. Esere "Risâletü'l-gufrân" adını vermesinin sebebi de budur. Ebü'l-Alâ'nın amacı, hem İbnü'l-Kârih'in zındıkların durumuyla ilgili sorularına karşılık görüşünü ortaya koymak, hem de Allah'ın rahmetini sınırlayan çağındaki kelâm âlimlerini eleştirip ilâhî rahmetin sonsuz olduğunu ispat etmektir. Risâlenin ikinci bölümü İbnü'l-Kârih'e cevap mahiyetinde olup burada tanınmış zındıklar, sapık mezhepler, bunların ileri gelenleri hakkında bilgi verilir ve genellikle isabetli değerlendirmeler yapılır. *Risâletü'l-gufrân*'ın en önemli yanı cennet ve cehennemle buralarda yer alan çeşitli nimet ve azap tasvirleridir. Bu tasvirler âyet ve hadislerle delillendirilir.

İtalyan yazarı Dante'nin (ö. 1321) *İlâhî Komedya* adlı eserini ana hatlarıyla *Risâletü'l-gufrân*'ın birinci bölümünden esinlenerek oluşturduğu kaydedilir (Şevki Dayf, s. 276). Bununla birlikte İspanyolca ve İtalyanca'ya tercüme edilen Hz. Peygamber'in mi'rac hadisesinin hem Dante'ye hem de Maarrî'ye ilham kaynağı olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Maarrî'nin örnek alacağı eserler arasında Endülüslü İbn Şüheyd'in (ö. 426/1035) cinler âlemine seyahatini anlattığı, ünlü edip ve şairlerin cinleriyle görüşüp kendi edebî gücünü kabul ettirdiği *et-Tevâbî*' ve *'z-zevâbî*' de zikredilebilir. Öte yandan *Risâletü'l-gufrân*'ın kaynakları arasında Kur'an'daki cennet ve cehennem tasvirleri, Kehf sûresinde anlatılan Hızır hikâyesi, Cin sûresi, cinlerin kaldırıp götürdüğü kimselere dair Arap ef-

saneleri ve özellikle "Hurâfe" adlı kimse-nin efsanesi, Araplar arasında yaygın olan gulyabani hikâyeleri, bazı zayıf hadislerle haberlerde cennet ve nimetleri, cehennem ve azabıyla ilgili rivayetler gibi birçok husus sayılabilir. Müellifin ayrıca Câhiz'in istitrat üslûbu ile ağır alay ihtiva eden risâlelerinden etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Eserde İbnü'l-Kârih'in de söz konusu ettiği İbnü'r-Râvendî, Sâlih b. Abdülkuddûs, Beşşâr b. Bürd, Velîd b. Yezîd, Hallâc-ı Mansûr gibi ünlülerle edip ve şairlerin kısımları yer alır. Tanınmış bazı zâhidlerin aslında bu davranışlarının gösterişten ibaret olduğu belirtilir. İmruülkays, Antere el-Absî, Amr b. Külsûm, Evs b. Hacer, Alkame b. Abde ve Şenferâ gibi şairlerin cehennemde azap gördükleri zikredilir. Ayrıca Ebü'l-Alâ'nın, kendi karakteriyle ilgili nitelikler başta olmak üzere hayatından bazı kesitler yer alır (s. 56). Bu bağlamda kendini mübalağalı şekilde övmekte, hatta kâinatta yaratılmışların en üstünü olarak görmektedir (s. 41). Risâlede Mütenebbî gibi bazı şairlerin edebî yönlerine değinilir ve Mütenebbî'nin inanç sahibi bir kimse olduğu belirtilir (s. 28, 351). Sîbeveyhî'nin Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin şiirlerinden çalıntı yaptığı iddia edilir (s. 364). Allah'ın sınırsız rahmeti karşısında insanların mühlid ve zındık diye damgalanmasının yanlışlığının vurgulandığı risâlede çeşitli din, mezhep ve fırkalarla ilgili rivayetler, ayrıca lugat, tefsir, hadis meseleleri ve edebiyat tarihiyle ilgili özgün görüşler, garîb lafızlar cinas vb. sanatlar eşliğinde zengin istişhâd örnekleriyle sunulur.

Risâletü'l-gufrân'ın çok sayıda baskısı ve ilmî neşri yapılmıştır (nşr. İbrâhim el-Yâzîcî, Kahire 1903, 1938, 1953, 1957, 1962; nşr. Kâmil Kılânî, Kahire 1923, 1942, 1950, 1954, 1968; nşr. I. J. Kračkovskij, Leipzig 1925; Beyrut 1964; nşr. Âişe Abdurrahman Bintü's-Şâtî, Kahire 1977; nşr. Ali Şelak, Beyrut, ts.; nşr. Selîm Mecâis, Beyrut 1999). Eseri Abdülmuhammed Âyetî ile (Âmurîş-i Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Tahran 1978) Haydar Şucâî (Tahran 1379/2000 hş.) Farsça'ya, Vincent Mansour Monteil Fransızca'ya (*L'épître du pardon par Abû'l-Alâ el-Ma'arrî*, Paris 1984), Gregor Schoeler Almanca'ya (*Paradies und Hölle d'Abû'l-Alâ' al-Ma'arrî*, München 2002) ve R. A. Nicholson İngilizce'ye kısmen tercüme etmiştir. Âişe Abdurrahman Bintü's-Şâtî, R. A. Nicholson'un çevirisini eleştirmiş ve eserin birçok yerini anlayamadığını belirtmiştir. *Risâletü'l-gufrân*'ı incele-